

ERFGOED BRUSSEL

April 2016 | N° 18

Dossier **DE GEMEENTEHUIZEN**

Varia **HEMELBRUSSEL**

DOSSIER

SCHATTEN OP ZOLDER BRUSSELSE GEMEENTEHUIZEN EN HUN KUNSTPATRIMONIUM

PAULA DUMONT
KUNSTHISTORICA, DIRECTIE MONUMENTEN
EN LANDSCHAPPEN

Kabinet burgemeester van Schaarbeek
met verschillende kunstwerken.
Prominent aanwezig *De Ezels*,
schilderij van Eugène Verboeckhoven,
1850. De ezel is het symbool
van de gemeente
(A. de Ville-de Goyet, 2015 © GOB).

DE GEMEENTEHUIZEN VAN HET BRUSSELS GEWEST ZIJN OPMERKELIJK, NIET ALLEEN WAT DE GEBOUWEN ZELF EN HUN BETEKENIS BETREFT, MAAR OOK WEGENS HET KOSTBARE ERFGOED DAT ERIN WORDT BEWAARD. Enerzijds is de decoratie ontworpen als integraal onderdeel van het architecturaal bouwwerk. Anderzijds werden kunstwerken en objecten op diverse wijzen door de gemeente verworven en in gemeentehuizen geplaatst en tentoongesteld. Deze bijdrage verkent dit cultureel erfgoed aan de hand van enkele representatieve voorbeelden.

Het Brussels gewest kent een aantal rijkelijk gedecoreerde gemeentehuizen. Naar het illustere voorbeeld van de stadhuizen van historisch belangrijke steden zoals Antwerpen, Leuven, Gent en Brussel zelf werd bij de bouw een uitgebreid decoratief programma voorzien dat instructief bedoeld was. Allegorieën en legendes die de rol van de gemeente symboliseerden en deviezen die de waarden van het gemeentebestuur onderlijnden werden verwerkt in beelden, reliëfs, houtsnijwerk, glasramen, muur- en plafondschilderingen, wandtapijten, mozaïekvloeren en meer (afb. 1a, 1b en 1c). Dit kunstpatrimonium is meestal goed gedocumenteerd. Het bouwdoossier of de verslagen van de gemeenteraad geven uitsluitend over het auteurschap, de kostprijs en gevens soms ook een inkijk in het artistieke debat en het realisatieproces. Gezien de eenheid die het vormt met het gebouw kunnen we dit erfgoed als onroerend beschouwen omdat het er integrerend deel van uitmaakt. Goede conservatiemaatregelen en, waar nodig, een restauratiecampagne volstaan om het behoud ervan te verzekeren.

Veel gemeentebesturen hebben daarnaast in de loop van hun geschiede-

nis een indrukwekkende collectie van kunstvoorwerpen verworven, waarvan een groot aantal een plaats kreeg in het gemeentehuis. Zij decoreren de kabinetten en andere kantoren maar ook de ruimten toegankelijk voor het publiek (afb. 2a en 2b) en zijn niet zelden werken van museale kwaliteit. Om een beeld te krijgen van de oorsprong, het karakter en de omvang van deze collecties maar ook van het beheer ervan werden bij wijze van steekproef de verantwoordelijke ambtenaren van vijf gemeentelijke collecties bevestigd en de documentatie die zij konden aanreiken bestudeerd¹.

De geselecteerde gemeenten Oudergem, Schaarbeek, Sint-Gillis, Sint-Jans-Molenbeek en Sint-Lambrechts-Woluwe vormen een interessant staal omdat zij zich zowel in de eerste als tweede kroon bevinden en dus de twee fasen van verstedelijking van het gewest vertegenwoordigen – wat zich ook laat merken in de verschillende periodes waarin de gemeentehuizen tot stand kwamen. De casus van Elsene, dat reeds in 1892 overging tot het oprichten van een museum voor zijn collectie, werd niet geselecteerd omdat de focus van deze steekproef ligt op de werken

bewaard in gemeentehuizen. Naar de intentie van de bevestigde gemeenten om een museum op te richten werd wel gepeild.

..... **OORSPRONG VAN DE COLLECTIE**

De eerste vraag die aan de verantwoordelijken gesteld werd was of er in de archieven een aanwijsbaar initiatief vanuit het gemeentebestuur terug te vinden is dat aan de oorsprong van de collectie ligt. Binnen het sociaal-cultureel klimaat van de vorige eeuwwisseling was er een algemene consensus dat kunst tot emancipatie (volksverheffing) leidt. Het lijkt dus vanzelfsprekend dat een gemeentelijke overheid het op zich nam om haar bevolking in contact te brengen met kunst en tegelijk de lokale kunstproductie te stimuleren.

Schaarbeek

Deze visie werd letterlijk teruggevonden in de gemeenteraadsverslagen van mei en juni 1892 in Schaarbeek: *'le conseil communal décide de créer un musée communal situé au deuxième étage de l'Hôtel Communal et prévoit un budget de 500 francs pour l'aménagement des locaux* (afb.3).

Afb. 1a

Eretrap van het gemeentehuis van Schaarbeek, glasramen met kriekenmotief in de rand die verwijzen naar de kriekenteelt waarvoor de gemeente gekend is (©GOB).

Afb. 1b

De trouwzaal in het stadhuis van Sint-Gillis met reeks wandtapijten die de verschillende fases van het leven voorstellen van het echtpaar Isidore De Rudder en Hélène Du Ménil (M. Litt © KIK-IRPA).

Afb. 1c

Mozaïek met allegorische voorstellingen in het kabinet van de burgemeester, Sint-Jans-Molenbeek (A. de Ville de Goyet, 2016 © GOB).

Le conseil exprime le souhait de mettre la beauté à la portée du peuple et pour cela propose d'acquérir des œuvres des artistes résidant dans la commune. 'en le conseil nomme les membres d'une commission organisatrice et administrative: Commission des Beaux-Arts constituée d'artistes reconnus qui est chargée de choisir et de proposer l'achat d'œuvres. Président: A. Markelbach, Membres: Joseph Coosemans; L. Herremans (peintres); J. Jaquet; I. Mignon (statuaires); J(ean). Verhas; J. (Isidore) Verheyden, Alfred Verwee'.²

Het gemeentehuis was slechts enkele jaren voordien opgetrokken naar een ontwerp in neo-Vlaamse renaissancestijl van architect Jules

Jacques Van Ysendyck, met een rijk decoratief programma eigen aan de stijl, en werd na een verwoestende brand in 1911 heropgebouwd en uitgebreid door Maurice Van Ysendyck.

In die periode vestigden heel wat kunstenaars zich in Schaarbeek, aangetrokken door goedkope bouwterreinen en de aanwezigheid van een begoede klasse die een potentiële cliënteel vormde³. In 1919 werd de *Cercle royale artistique de Schaarbeek* opgericht door kunstenaars van de gemeente. Deze vereniging zou tentoonstellingen en salons organiseren in de museumzaal van het gemeentehuis. De tentoongestelde werken werden voorgelegd aan de hogerge-noemde *Commission des Beaux-Arts*,

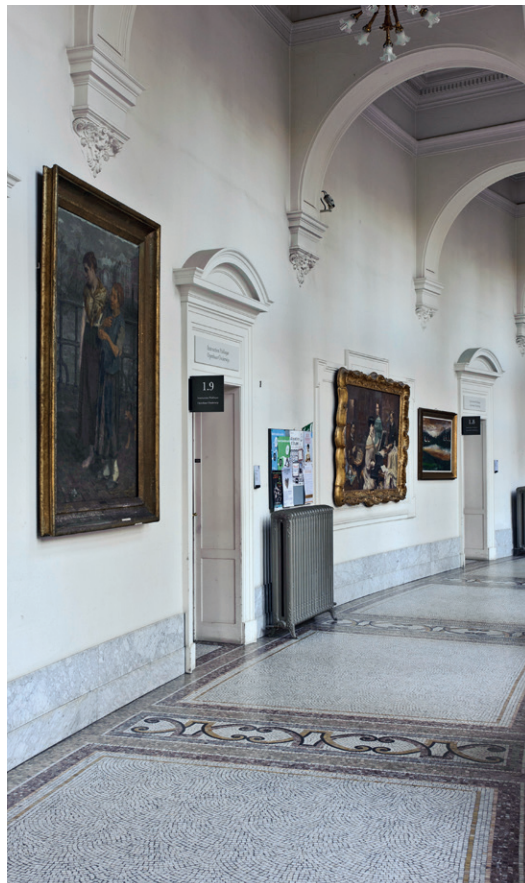
die dan voorstellen tot aankoop door de gemeente formuleerde. Hierdoor groeide de collectie sterk aan. Deze kunstenaarsvereniging zou blijven bestaan tot het begin van de jaren 1970. Bij latere aankopen werd de voorwaarde dat de kunstenaar een inwoner van Schaarbeek moest zijn niet meer gesteld. De laatste aankoop dateert van 1998. Tot het jaar 2000 voorzag de gemeente in haar budget een aankoopkrediet.

Het gemeentemuseum waarvan sprake volstond uiteraard niet om al deze werken te tonen. Ze toien nu de gangen van het gemeentehuis en vonden hun weg naar de kabinetten en bij uitbreiding naar andere gebouwen van de gemeenten, zoals het Huis der Kunsten.

Afb. 2a

Gemeentehuis Schaarbeek, ingang tot het kabinet van de schepenen van de burgerlijke stand met schilderij, *Familie van de schilder*, Charles Picqué, 1840 [A. de Ville de Goyet, 2015 © GOB].

Afb. 2b

Gang in het stadhuis van Sint-Gillis [A. de Ville de Goyet, 2015 © GOB].

Sint-Gillis

Het huidige stadhuis van Sint-Gillis opende zijn deuren in 1904. De lijst van belangrijke kunstenaars die meegewerkt hebben aan de decoratie van dit door de gemeente tot stadhuis verklaarde gebouw is duizelingwekkend⁴.

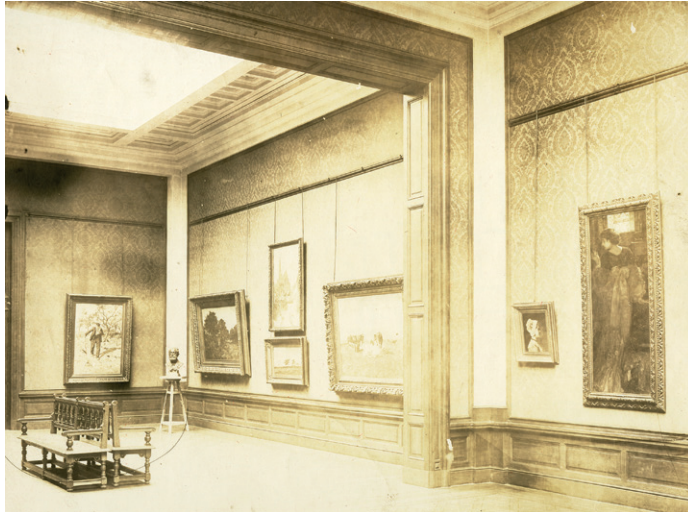
Uit de gemeenteraadsverslagen van de gemeente Sint-Gillis blijkt dat alle opdrachten en aankopen van kunstwerken door een daarvoor opgericht comité, het *Section des Beaux-Arts*, werden beoordeeld. Het merendeel van die opdrachten vormden een onderdeel van het decoratief programma van het bouwwerk en beslissingen hieromtrent werden in nauw overleg met de architect Albert

Dumont genomen. Tot in verslagen van 1919, 15 jaar na de bouw van het gemeentehuis, vinden we nog sporen van dit soort bestellingen. Een debat over het schilderij *La leçon de Chimie* van Eugène Broerman, opgetekend in een gemeenteraadsverslag van 6 mei 1913, lijkt er bovendien op te wijzen dat alle kunstwerken die door de gemeente besteld werden op een heel letterlijke manier verband moesten houden met de gemeente. *...ce tableau n'évoque aucune image représentant un intérêt spécial pour la commune de Saint-Gilles. Elle ne donne aucune idée de notre beau laboratoire de chimie et de physique ni de l'excellent enseignement qui y est donné*⁵ (afb. 4). Een heel ander uitgangspunt dan dat van de gemeente Schaarbeek.

De gemeenteraadsverslagen van de eerste helft van de 20ste eeuw maken ook regelmatig gewag van schenkingen en legaten. Zo is er het omvangrijke legaat van Leopold Speeckaert, die naast zijn collectie ook zijn woning op de Gulden Vlieslaan 114 schonk, met de bedoeling er een museum van te maken. Het museum werd op 3 juni 1917 ingehuldigd⁶. Na de afbraak van het gebouw in de jaren 1960 werden de werken van de kunstenaar overgebracht naar het gemeentehuis.

Sint-Jans-Molenbeek

Wat Sint-Jans-Molenbeek betreft is er nog geen archiefonderzoek gevoerd naar de periode direct na de bouw van het gemeentehuis in 1887 (arch. J.B. Janssens). Een band met de gemeen-

Afb. 3

De museumzaal op de tweede verdieping van het gemeentehuis van Schaarbeek (© fonds local, Schaarbeek).

Afb. 4

De Scheikundeles, Eugène Broerman, 1913, verzameling gemeente Sint-Gillis (© KIK-IRPA).

Afb. 5

De Louizalaan in de sneeuw, Victor Olivier Gilsoul, legaat Sander Pierron - verzameling gemeente Sint-Jans-Molenbeek (© KIK-IRPA).

telijke school voor toegepaste kunsten die enkele jaren voordien was opgericht ligt voor de hand. Deze school leidde jonge arbeiders van deze sterk geïndustrialiseerde gemeente op in verschillende artistieke disciplines, met het idee hun gevoel voor esthetiek te stimuleren – wat dan weer moest leiden tot een industriële productie van betere kwaliteit. Een idee dat was overgewaaid uit het Verenigd Koninkrijk.⁷ Het is dus aannemelijk dat de gemeente dit verder wilde stimuleren door de werken van deze leerlingen tentoon te stellen in het gemeentehuis. Een hypothese die om verder onderzoek vraagt. De huidige collectie vloeit echter in hoofdzaak voort uit de schenking in 1942 van de collectie van kunstcriticus Sander Pierron, inwoner van de gemeente, en uit een opmerkelijke reeks aankopen van werken uit de 17de en 18de eeuw gedaan in de jaren 1960-1970 onder het burgemeesterschap van Edmond Machtens (afb. 5 en 6).

Sint-Lambrechts-Woluwe

Het huidige gemeentehuis van Sint-Lambrechts-Woluwe opende zijn deuren in 1939. Voor de decoratie van de voornaamste zalen en bureaus werd een overeenkomst getekend met de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis voor de lange-termijnbruikleen van zes werken van grote afmetingen⁸. Het ging om drie allegorische panelen die België symboliseren van de hand van Omer Dierckx, *Onder de heilige boom*, een werk van Constant Montald uit 1908, en twee kopieën van de hand van Louis Dubois van werken van Rembrandt (*De Nachtwacht*) en Frans Hals (*De Regenten van het Oudemanshuis*). Vooral deze twee laatste werken lijken ons vandaag een vreemde keuze voor de decoratie van een modernistisch gemeentehuis (afb. 7).

Er is ook een 'verhuislijst' teruggevonden van de werken die reeds in het oude gemeentehuis hingen,

met aanduiding van hun precieze bestemming in het nieuwe gemeentehuis. Deze waren grotendeels verworven via een jaarlijkse wedstrijd die sinds 1923 georganiseerd werd door de gemeente, met de medewerking en vermoedelijk op initiatief van Constant Montald. De wedstrijd richtte zich tot studenten van de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten van Brussel en de kunstenaars van Sint-Lambrechts-Woluwe zelf. Het reglement stipuleerde dat de deelnemers het bewijs moesten leveren dat ze tot een van de twee categorieën behoorden. De onderwerpen werden opgelegd: de voorstelling van monumenten en landschappen van de gemeente. Montald maakte zelfs voorbeeldschetsen! De lijsten met deelnemers en laureaten die werden teruggevonden in de archieven gaan terug tot 1930. De wedstrijd werd voor het laatst in 1960 georganiseerd. De werken van de laureaten werden systematisch gebruikt om de kabinetten en andere ruimten van het gemeentehuis te sieren. Merkwaardig genoeg werd eerst in 1966-67 een gemeentelijk comité opgericht bestaande uit vertegenwoordigers van de administratie, kunstenaars en kunstspecialisten om de aankoop van kunstwerken te evalueren. Er werden hoofdzakelijk werken aangekocht van kunstenaars afkomstig uit de eigen gemeente (Constant Montald, Edgard Tytgat, Oscar Jespers).

Oudergem

Het gemeentehuis van Oudergem dateert van 1970 maar de werken die de raadzaal en de trouwzaal decoreren gaan terug tot de vorige eeuwwisseling en zijn grotendeels afkomstig van kunstenaars die werkzaam waren in de gemeente (afb. 8a en 8b). De identificatie en herkomst van deze werken in het algemeen is vrij goed gedocumenteerd. Er bestaat evenwel nog geen catalogus of andere publicatie waarin deze gegevens werden opgenomen. De verzameling is het

Afb. 6

Portret van een geleerde met brief in de hand, kunstenaar onbekend, 1641-1660, verzameling gemeente Sint-Jans-Molenbeek (© KIK-IRPA).

Afb. 7

De raadzaal van het gemeentehuis van Sint-Lambrechts-Woluwe met het monumentale werk van Constant Montald *Sous l'Arbre sacré ou La Lutte*, 1908 (© M. Dujeux).

resultaat van schenkingen en biedt op enkele uitzonderingen na een mooi overzicht van de kunstenaars: landschapsschilders die in de gemeente en in het bijzonder op de site van het Rood-Klooster actief waren. Deze laatste oefende immers een bijzondere aantrekkingskracht uit op de kunstenaars van het *fin-de-siècle*. De vele schenkingen moeten ook in verband gebracht worden met de actieve rol die de cultureel attaché uit de jaren 1970 speelde in de herwaardering van deze kunstperiode.

In die periode werd in het cultureel centrum van de gemeente een reeks tentoonstellingen georganiseerd rond het werk van kunstenaars zoals Alfred Bastien, Léon Houyoux, Jean Degreef en vele anderen. Vervolgens werd het *Centre d'art Rouge-Cloître* opgericht, geleid door dezelfde attaché en gewijd aan deze kunstenaars in de kijker. Zo

ontstond er een publiek voor dit soort schilderkunst. De gemeente verhuurde ook atelierruimte op de site van het Rood-Klooster. In ruil werd van de kunstenaars verwacht dat zij hun werkplaats openstelden voor het publiek tijdens het weekend en dat zij één werk per jaar aan de gemeente schonken. Hoewel dit aanvankelijk zorgde voor een nieuwe lichtung van landschapskunstenaars, leidde deze verplichting ook tot de schenking van werken van mindere kwaliteit, die bovendien vaak sterk gelijkend waren. Daarnaast nam de belangstelling van het publiek ook stilaan af. Daarom werd deze voorwaarde op het einde van de jaren 1990 geschrapt. Door de schenkingen van kunstenaars die in het kunstencentrum tentoonstelden en de ontvangst van een omvangrijk geheel van werken van Pierre Devis telt de gemeentelijke verzameling 450 kunstwerken.

BEHEER VAN DE COLLECTIE

In tweede instantie werd gevraagd naar het beheer van de collectie in het verleden en vandaag. Bestaat er een inventaris? Is er een conservator aangesteld? Op wie wordt beroep gedaan in geval van restauratie? Zit er beweging in de collectie?

Schaarbeek

In Schaarbeek was een herziening van de verzekeringspolis in 1988 de aanleiding voor een nieuwe start in het beheer van de collectie. Er was vastgesteld dat zowel de tentoongestelde werken als deze in bewaring in een preciaire staat verkeerden. Dit leidde tot de aanwerving van een conservator-restaurateur die het globale beheer van de collectie op zich nam. De inventaris werd geactualiseerd en gemoderniseerd. In 2000 werden vele werken gefotografeerd

Afb. 8a

Algemeen zicht van de raadzaal en trouwzaal van de gemeente Oudergem (A. de Ville de Goyet, 2016 © GOB).

Afb. 8b

Enkele van de werken tentoongesteld in de trouwzaal van de gemeente Oudergem. Van links naar rechts: Adolphe Keller, *Sint-Anna en het dorp in de sneeuw*; Léon Houyoux, *Weg in het woud*; Louis Clesse, *Besneeuwde vijver* (A. de Ville de Goyet, 2016 © GOB).

door het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium. Vandaag legt de gemeente de laatste hand aan een digitale databank van haar collectie. In 2003 telde deze 1.572 werken, onder te verdelen in twee grote categorieën: schilderijen en diverse. Het is de bedoeling deze databank toegankelijk te maken voor het publiek. Daarnaast werden de werken die verspreid waren over verschillende opslagruimten bij elkaar gebracht in een centrale ruimte om ze in goede omstandigheden te bewaren (afb. 9). Naast de inventarisering werd er ook werk gemaakt van het aanleggen van een documentatiefonds, dat regelmatig geconsulteerd wordt door studenten en onderzoekers. De tijd en middelen om gericht onderzoek te verrichten ontbreken helaas – wat betekent dat er lacunes zijn in het documentatiemateriaal. De dienst Cultuur heeft wel meermaals thematentoonstellingen georganiseerd in de museumzaal van het gemeentehuis met werk uit eigen collectie. Bij deze gelegenheid werd telkens een catalogus uitgegeven.

Ten slotte werd ook nagedacht over de aankooppolitiek. Een voorstel van de conservator was om werken die geen duidelijk verband hebben met de gemeente uit de collectie af te stoten. De verkoop hiervan zou dan de nodige middelen kunnen verschaffen voor het verwerven van nieuw werk.

Sint-Gillis

In Sint-Gillis heeft de dienst Cultuur in 2008 de bestaande papieren inventarissen samengebracht en gedigitaliseerd. In 2013-2014 werden deze vervolgens systematisch gedocumenteerd met werkfoto's. De inventaris is enkel voor intern gebruik en wordt vanaf nu regelmatig geactualiseerd. De registratie van de werken op deze manier is ook belangrijk omwille van een ander aspect: zoals de meeste van de bevraagde gemeenten, leent Sint-Gillis regelmatig werken uit aan

musea in België en de buurlanden voor tijdelijke tentoonstellingen. Daarnaast wordt de collectie ook gevaloriseerd door tentoonstellingen in eigen huis, zoals deze gewijd aan Jef Lambeaux in 2008⁹. Binnen het masterplan voor het optimaliseren van de beschikbare ruimte van het gemeentehuis werd een deel van de zolderverdieping ter beschikking gesteld van de dienst Cultuur om er een bewaarplaats voor kunstwerken te maken. Recentelijk werd de verzekeringspolis ook herzien omdat er vastgesteld was dat de kunstwerken onderverzekerd waren.

Sint-Jans-Molenbeek

Tijdens de voorbereidingen voor de oprichting van een museum dat de geschiedenis van Sint-Jans-Molenbeek zal belichten ontdekte de directeur dat vele werken van de gemeentelijke collectie zich in een uiterst precare conditie bevonden. Sindsdien werd een ruimte ingericht in het gemeentemuseum voor de adequate bewaring van deze werken evenals voor de reserves van de eigen collectie. Een hele reeks van kwalitatief hoogstaande werken onderging een restauratie- en conservatiebehandeling. In 2005 werd gestart met de inventarisering van de collectie in samenwerking met het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium. De informatie uit de bestaande inventarissen werd bevestigd. Zo werd voor sommige van de aangekochte in de jaren 1960-1970 werken de toeschrijving aangepast. Bepaalde werken, in het bijzonder deze afkomstig uit het legaat van Sander Pierron, die decennia lang nauwelijks de reserves hadden verlaten, werden opgenomen in de fotografische databank van het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium. Deze campagne leidde in 2007 tot een tentoonstelling met catalogus¹⁰. Het museum blijft ondertussen belangrijke werken restaureren, zoals in 2015 *Heilige Maagd met Kind* uit de 16de eeuw. Binnen het huidige museumconcept ligt het

Afb. 9

De reserves van de gemeente Schaarbeek (A. de Ville de Goyet, 2015 © GOB).

accent op de geschiedenis van de gemeente en niet op de kunstcollectie. Niettemin is het wel de bedoeling om tijdelijke tentoonstellingen met werken uit de eigen collectie te organiseren. Daarnaast worden deze occasioneel uitgeleend aan musea. In tegenstelling tot de andere ondervraagde gemeenten is er weinig inhoudelijk verband tussen de verzameling en de gemeente, ook al zijn enkele werken van de hand van lokale kunstenaars zoals Eugène Laermans of hebben zij de gemeente als onderwerp.

Sint-Lambrechts-Woluwe

In Sint-Lambrechts-Woluwe wordt in 1964 een vzw opgericht: het 'Cultureel comité' dat aan de basis zal liggen voor een nieuwe gemeentelijke dienst bevoegd voor culturele zaken. Deze dienst zal het beheer van het gemeentelijk kunstpatrimonium op zich nemen. Dit verklaart waarschijnlijk ook de oprichting enkele jaren later van het hogervermeld comité voor de aankoop van werken. Vanaf 1972 worden heel wat werken in het door de gemeente aangekochte Maloukasteel tentoongesteld. Begin

.....

LÉOPOLD SPEEKAERT
(Brussel 1834 –
Sint-Gillis 1915)

Schilder en aquarellist, historie- en genreschilder, vertegenwoordiger van het realisme.

Leerling van Ernest Slingeneyer. Volgt lessen aan het atelier *Saint-Luc*, Wolstraat in Brussel vanaf 1853. Beviend met Guillaume Vogels en Pericles Pantazis. Actief vanaf 1857. Medeoprichter van *Art Libre* in 1860. Medeoprichter van *Société libre des Beaux-Arts* in 1868. Lid van *les Hydrophiles*. Lid van *La Chrysalide* vanaf 1886. Legateerde woning, œuvre en verzameling aan de gemeente Sint-Gillis.

.....

ALEXANDRE 'SANDER' PIERRON
(Sint-Jans-Molenbeek 1872 –
Elsene 1945)

Afkomstig uit een familie van ambachtslui, vader Evariste Pierron was actief in de opkomende socialis- tische beweging. Sander Pierron wordt door de journalist-schrijver Georges Eekhoud aangeworven als secre- taris. Deze brengt hem in contact met andere schrijvers als Emile Verhaeren, Eugène Le Roy, Camille Lemonnier en Eugène Demolder. Dankzij Eekhoud zal Sander Pierron uiteindelijk zelf journalist en een belangrijk kunstcriticus worden. Sander Pierron was ook bevriend met Victor Horta, die voor hem in 1903 een woning ontwierp gelegen aan de Waterleidingstraat 157 te Elsene.

.....

CONSTANT MONTALD
(Gent 1862 – Brussel 1944)

Schilder van monumentale doeken en muurschilderingen, vertegen-

woordiger van het symbolisme. Studeert aan de Academie van Schone Kunsten van Gent en aan de *École des Beaux-Arts* in Parijs, samen met Privat Livemont. Hij wint de Prijs van Rome in 1886 en maakt een grote Italiëreis. In 1896 wordt hij docent decoratieve kunsten aan de Academie voor Schone Kunsten van Brussel, waar hij ondermeer les geeft aan René Magritte, Paul Delvaux, en Edgard Tytgat. In datzelfde jaar neemt hij ook deel aan het eerste *Salon de l'Art Idéaliste*, samen met Jean Delville, Victor Rousseau en Léon Frédéric. Gaandeweg creëert hij in zijn werken een heel eigen droomwereld bevolkt door menselijke figuren in een irre- ele vegetale omgeving, in overwe- gend blauwe, witte en gouden tinten. In 1909 installeert hij zich in Sint- Lambrechts-Woluwe. Zijn woning wordt een ontmoetingsplaats voor schrijvers als Emile Verhaeren en Stefan Zweig. Samen met Jean Delville, Emile Fabry, Albert Ciamberlani, Emile Vloors en Omer Diericks richt hij in 1920 de groep *l'Art Monumentale* op die een 'stichtende' decoratieve monumentale kunst voorstond. Hun belangrijkste ver- wezenlijking is de mozaïekdecoratie van de arcades van het Jubelpark, waarvoor Montald zes ontwerpen leverde. Voor de *Exposition des Arts décoratifs industriels et modernes* in Parijs in 1925 wordt in het Belgisch pavil- joen een hele zaal aan hem gewijd. In januari 1926 wordt hij lid van de Koninklijke Academie van België. In 1929 krijgt hij de opdracht van de Nationale Bank van België om een briefje van 10.000 frank te ontwerpen. Andere monumentale realisaties van Montald zijn een plafondschildering en fries voor de schouwburg van Leuven in 1934 en muurschilderin- gen voor de kerkhofmuur van de abdij van Orval, voltooid na zijn dood

door zijn leerling Anto Carte. Bij testament wordt een tweejaar- lijkse prijs voor monumentale schil- derkunst ingesteld. Zijn villa wordt door zijn erfgenamen verkocht aan de gemeente.

.....

PIERRE DEVIS
(Oudergem 1846-1919)

Kunstschilder aangesteld als mees- ter-decorateur van het Munttheater. Auteur van vele lyrische theaterde- cors, kenmerkend voor het theater van die tijd. Genoot een uitstekende reputatie en werkte meermaals voor verschil- lende theaters in Parijs. Hij was eigenaar van een domein gelegen in de Jacques Bassestraat in Oudergem dat vandaag is omge- vormd tot het Bergojepark. De straat recht tegenover de ingang van dit park draagt zijn naam. De gemeente Oudergem bezit een omvangrijk ensemble schilderijen van zijn hand (landschappen, bloemstukken).

.....

BRONNEN

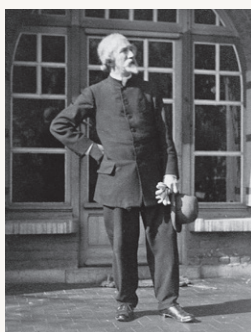
Archives du Centre d'Art de Rouge-Cloître
Rijksarchief in België
Dictionnaire des peintres belges
(<http://balat.kikirpa.be>)
RKD *Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis* (<https://rkd.nl>)

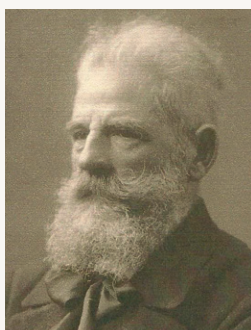
Zelfportret Léopold Speekaert
(© KIK-IRPA).

Portret van Sander Pierron,
Franz Van Holder, 1909, Museum
voor Schone Kunsten Gent
(© KIK-IRPA).

Constant Montald voor zijn
huis (verzameling gemeente
Sint-Lambrechts-Woluwe).

Pierre Devis (verzameling van
het Centre d'Art du Rouge-Cloître).

jaren 1980 wordt het beheer van de gemeentelijke collectie overgeheveld naar de daar gevestigde vzw *Galerie de Prêt d'Œuvres*¹¹. Het werd pas in 2006 overgenomen door de dienst Cultuur, afdeling gemeentemuseum. De verschillende historische en fragmentarische inventarissen werden in de late jaren 1980 samengebracht in een systematische inventaris die sinds kort ook gedigitaliseerd is en gedocumenteerd met werkfoto's. De archieven over de kunstwerken worden bewaard in het gemeentemuseum, waar onderzoekers en studenten ze kunnen inkijken. Daarnaast voert de gemeente ook een actieve uitleenpolitiek.

In 2007 werd gestart met de systematische restauratie van beschadigde werken. Op dit ogenblik is de restauratie van 24 werken voltooid. Behalve het werk *Onder de heilige boom* van Montald, dat door zijn afmetingen nog moeilijk transporteerbaar is, werden de geleende werken teruggegeven aan de musea, twee ervan nog in 2013. Het schilderij van Montald wordt op dit moment onderworpen aan een studie door de restauratiedienst van de musea in samenwerking met het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium¹². Vermits er zowel in het gemeentehuis als het Maloukasteel momenteel werken uitgevoerd worden of gepland zijn, werden alle kunstwerken samengebracht in een centrale reserve-ruimte die speciaal werd ingericht om de werken optimaal te bewaren. Er bestaat nog geen plan voor de ophanging van de werken nadien. De gemeente overweegt om een catalogus te maken van deze bijzonder rijke collectie.

Oudergem

De collectie van de gemeente Oudergem omvat een 450tal werken van diverse kwaliteit. Bij de oprichting van het *Centre d'Art Rouge-Cloître* in 1977 koesterde de gemeente

oorspronkelijk het idee om er een museum van te maken gewijd aan de kunstenaars die gewerkt en geleefd hebben op de site van het Rood-Klooster (Alfred Bastien, Jean-Baptiste Degreef, Hyppolyte Boulenger, Léon Houyoux, Auguste Oleffe e.a.). Om een beter zicht te krijgen op de omvang van de collectie werd de informatie van oude inventarissen samengebracht. Enkele werken bleken spoorloos. Voor andere die het gevolg waren van een schenking was er geen verband te vinden met de gemeente. De medewerkers van het centrum stelden eveneens een fotografische inventaris op. Er werd een reserve-ruimte ingericht in een van de gebouwen van de gemeente. In de plaats van een museum werd er uiteindelijk gekozen voor een programma van tijdelijke tentoonstellingen die ook een jong publiek aantrekken. Wel werden enkele werken uit de gemeentelijke collectie opgenomen in de permanente tentoonstelling van het kunstencentrum: *Un dimanche à Rouge-Cloître*. De overeenkomst met de huurders van atelierruimten op de site van het Rood-Klooster om een werk per jaar af te staan werd stopgezet. Er zijn vandaag nog kunstenaarsateliers op de site en de gemeente wenst dit in de toekomst nog verder te stimuleren door lokalen ter beschikking te stellen na de renovatiecampagne, die voorzien is in 2016.

Er werd aan de gemeenten ook gevraagd op wie zij beroep doen voor de restauratie van werken. Meestal wordt voor deze occasionele opdrachten een beroep gedaan op zelfstandige restaurateurs. Soms gaat de opdracht ook naar de afdeling conservatie-restauratie van het instituut *La Cambre*. In het geval van Sint-Jans-Molenbeek werden enkele restauraties ook uitgevoerd door een restaurateur die deel uitmaakte van het museumteam en in Schaarbeek is de conservatrice van de collectie zelf restauratrice.

DE COLLECTIES VANDAAG

Vandaag worden in geen enkele van de bevroegde gemeenten nog werken aangekocht. De gemeenten verlenen wel hun steun aan evenementen die de artistieke productie stimuleren, zoals de *Parcours d'artistes* die in de meeste Brusselse gemeenten georganiseerd worden. Er zijn nog wel enkele gemeenten waar wedstrijden georganiseerd worden.

Zo wordt er in Sint-Gillis sinds 1981 een wedstrijd voor jonge kunstenaars georganiseerd waarvoor prijzengeld afkomstig is uit het fonds 'Hamesse' (een oud-schepen). Geselecteerde werken worden tentoongesteld. In ruil daarvoor schenken de laureaten een van de drie tentoongestelde werken aan de gemeente.

Een tweejaarlijkse *Prix découverte* wordt sinds 22 jaar uitgereikt door de gemeente Oudergem aan een beloftevol kunstenaar. Een professionele jury bezoekt de kunstenaars in hun atelier. Inwoner van de gemeente zijn is geen vereiste. Sinds januari 2016 is er een nieuwe culturele dienst actief in de gemeente Oudergem. Deze werkt op dit moment aan een vernieuwde presentatie en een aanzienlijke uitbreiding van het aantal werken die permanent tentoongesteld worden in het gemeentehuis.

Ook in Schaarbeek wordt sinds de jaren 1980 aan kunstenaars die deelnemen aan tentoonstellingen georganiseerd door de dienst Cultuur gevraagd worden om een werk te schenken.

De werken die nu nog toegevoegd worden aan de collecties zijn ook al lang niet meer bestemd voor het gemeentehuis. Ze komen eerder terecht in de gemeentelijke cultuurhuizen of zijn bedoeld voor de openbare ruimte. Dat het idee om gemeentelijke gebouwen te decoreren met werk van lokale

kunstenaars nog altijd leeft toont de recente vraag van het *Wolu Techni-Cité*¹³ van Sint-Lambrechts-Woluwe om voor de inrichting van een nieuw gebouw te kunnen putten uit de gemeentelijke reserves.

BESLUIT

Deze rondvraag bevestigt dat de gemeenten van het Brussels gewest beschikken over een kunstpatrimonium van hoge kwaliteit, in het bijzonder wat betreft de Belgische kunst van het einde van de 19de en het begin van de 20ste eeuw. Deze rijke collecties tonen het belang dat de gemeentelijke overheden hechten aan het ondersteunen van de lokale artistieke productie. Zowat alle collecties zijn het resultaat van een actieve aankooppolitiek en het stimuleren van de lokale artistieke productie via wedstrijden, aangevuld met schenkingen en legaten. Slechts een klein deel hiervan decoreert de respectievelijke gemeentehuizen, cultuurhuizen of andere gemeentelijke gebouwen. Een belangrijk deel van deze werken bevindt zich daarentegen in een bewaarplaats, die ze nooit of slechts occasioneel verlaten om opgenomen te worden in een tijdelijke tentoonstelling.

In de laatste 15 jaar is het bewustzijn omtrent de waarde van deze collecties en de nood aan een professioneel beheer duidelijk gegroeid. Ondanks budgettaire beperkingen werden inspanningen geleverd voor een systematische inventarisering en een optimale bewaring van dit patrimonium. De aanwerving van personeel met een specifieke opleiding en occasionele samenwerkingen met het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium leverden reeds mooie resultaten op. Ook op het vlak van ontsluiting en valorisatie werden heel wat initiatieven genomen, door werken in bruikleen te geven voor tijdelijke tentoon-

stellingen in gerenommeerde musea, door het organiseren van thematentoonstellingen, het publiceren van catalogi, al dan niet in samenwerking met onderzoeksinstituten, en het toegankelijk maken van de archieven voor verder onderzoek.

De uitvoering van de zesde staats-hervorming maakt het Brussels Hoofdstedelijk Gewest bevoegd voor de biculturele materies in de sectoren van het cultureel erfgoed – zowel roerend als onroerend – alsook voor de musea en instellingen voor schone kunsten. Dit zal een mooie gelegenheid zijn om de privé-initiatieven van de gemeenten van de laatste jaren op een meer operationele wettelijke basis te ondersteunen en te consolideren. De Directie van Monumenten en Landschappen heeft een structureel partnerschap met het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium opgezet met het oog op de veralgemening van een inventarisatieopdracht die een absoluut noodzakelijke basis zal vormen voor een goed beheer van dit erfgoed.

Treasures in the attic:

Brussels town halls and their cultural heritage

The Brussels-Capital Region features several richly decorated town halls. Taking the town halls of historically significant towns such as Antwerp, Leuven, Ghent and Brussels itself as an illustrious example, an extensive programme of decorative elements intended to be instructive was incorporated into the construction. Legends symbolizing the role of the municipality and mottoes underscoring the values of the municipal councils were represented by statues, reliefs, wood carvings, stained-glass windows, wall and ceiling frescoes, tapestries, mosaic floors and more.

In addition to this, most municipal governments acquired an impressive collection of art objects in the course of their history, many of which were given a place in the town hall. They decorate not only various cabinets and offices, but also the areas accessible to the public. To gain greater insight into the origin, character and size of these collections, along with their conservation and administration, a sample number of officials responsible for five municipal collections were interviewed, and the documentation they were able to provide was studied.

This process confirmed that the municipalities of the Brussels-Capital Region possess a cultural heritage of an exceptional quality,

particularly in the area of Belgian art from the late 19th century and first half of the 20th century. These rich collections illustrate the importance that municipal governments attach to supporting local artistic production.

Awareness has grown substantially in the past fifteen years with regard to the value of these collections and the need for their professional management, and efforts have been made to create a systematic inventory of this cultural heritage and preserve the various items in the best possible manner. Numerous initiatives have also been taken in assessing the value of these collections and improving their accessibility.

NOTEN

1. Het gaat om Vincent Van Hamme, cultureel attaché van de gemeente Oudergem en directeur van het *Centre d'art de Rouge-Cloître*, Véronique Baccarini, conservatrice van de verzameling van de gemeente Schaarbeek, Juliette Roussel, verantwoordelijk voor de dienst Cultuur van de gemeente Sint-Gillis, en Aude Virgo, verbonden aan dezelfde dienst, Sven Steffens, directeur van Momuse, het gemeentelijk museum van Sint-Jans-Molenbeek, Martine Dujoux, verbonden aan de dienst Cultuur van de gemeente Sint-Lambrechts-Woluwe, verantwoordelijk voor het picturaal erfgoed, en Marc Villeirs, historicus, verbonden aan dezelfde dienst.
2. BACCARINI, V., *Patrimoine Culturel, entre conservation et valorisation, le cas de Schaarbeek*. Schaarbeek, december 2003, *Bulletin communal mai 1892*, p.335 en *Bulletin communal juin 1892*, p.479. Vert. 'De gemeenteraad beslist om een gemeentelijk museum op te richten gelegen op de tweede verdieping van het gemeentehuis en voorziet een budget van 500 francs voor de inrichting van de lokalen. De raad heeft de wens om het volk in contact te brengen met het Schone en stelt daarom voor om werk te verwerven van lokale kunstenaars.' en 'De raad benoemt de volgende leden van een organisatorisch en administratief

- comité onder de naam: *Commission des Beaux-Arts*, samengesteld uit gereputeerde kunstenaars die belast worden met de keuze en de aankoopvoorstellen. Voorzitter: A. Markelbach, Leden: Joseph Coosemans; L. Herremans (schilders); J. Jaquet ; I. Mignon (beeldhouwers); J(ean). Verhas ; J. (Isidoor?) Verheyden, Alfred Verwee.'
3. Tentoonstellingscatalogus *Réveil littéraire et artistique, Schaarbeek 1880-1930*, Gemeentehuis van Schaarbeek, museumzaal, van 16/12/1998 tot 31/01/1999
 4. Zie notitie in de Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed http://www.irismonument.be/nl.Sint-Gillis.Maurice_Van_Meenenplein.39.html
 5. EYLENBOSCH, A. *Un lieu, des thèmes, Les hommes, Hôtel de Ville de Saint-Gilles*, Sint-Gillis, 1988. Vert. '...Dit schilderij geeft op geen enkele manier een beeld van belang voor de gemeente Sint-Gillis weer. Het geeft op geen enkele manier weer hoe mooi ons scheikundig en fysisch laboratorium is, het zegt evenmin iets over het uitstekende onderwijs dat er gegeven wordt.'
 6. EYLENBOSCH, A., *Vie quotidienne et peinture en 1900. Hommage à Léopold*

Speeckaert, Éditions Les Rencontres saint-gilloises, Bruxelles, 1994.

7. Tentoonstellingscatalogus *Faites quelque chose de beau! 150 ans d'Académie de Dessin à Molenbeek*, La Fonderie, 2015.
8. De collectie van de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis bevat een verzameling schilderijen van grote afmetingen.
9. Tentoonstelling Jef Lambeaux, liefhebber van de *materie*, Stadhuis Sint-Gillis, 2008.
10. Tentoonstellingscatalogus *Verborgene Schatten, Kunstwerken toebehorend aan het patrimonium van de gemeente Molenbeek*, juli 2007
11. Sinds 2007 is de vzw gehuisvest in het Wolubiliscomplex.
12. Tijdens de redactie van dit artikel werd de vergulde lijst van het werk geconsolideerd, gereinigd, van mastiek voorzien en getouchéerd. Voor het doek en de picturale lagen werden analyses uitgevoerd om de samenstelling van de pigmenten en hun bindmiddelen te identificeren. De staat van het oppervlak werd eveneens bestudeerd.
13. De gemeentelijke technische diensten.

COLOFON

REDACTIECOMITÉ

Jean-Marc Basy, Stéphane Demeter, Paula Dumont, Murielle Lesecque, Cecilia Paredes, Brigitte Vander Bruggen en Anne-Sophie Walazyc. Met de collaboratie van Olivia Bassem

EINDREDACTIE

Stéphane Demeter

SECRETARIAAT VAN REDACTIE

Murielle Lesecque

COORDINATIE VAN ICONOGRAFIE

Cecilia Paredes

COORDINATIE VAN HET DOSSIER

Cecilia Paredes

AUTEURS/ REDACTIONELE MEDEWERKING

Coffi Barboza, Michel Debeule, Paula Dumont, Michèle Herla, Harry Lelièvre, Géry Leloutre, Cécile Mairy, Benoît Mihail, Cecilia Paredes, Barbara Pecheur, Roose Partners Architects, Christian Spapens, Brigitte Vander Bruggen, Barbara Van der Wee, Manja Vanhaelen, Tom Verhofstadt.

VERTALING

Gitracom, Hilde Pauwels, Data Translations Int.

NALEZING

Koenraad Raeymaekers, Wim Kenis, Harry Lelièvre, Griet Meyfroots, Coralie Smets, Tom Verhofstadt en de leden van het redactiecomité

VORMGEVING

The Crew Communication

DRUK

IPM printing nv

VERSPREIDING EN ABONNEMENTENBEHEER

Cindy De Brandt, Brigitte Vander Bruggen. bpeb@sprb.irisnet.be

BEDANKINGEN

Françoise Boelens, Ralf Boswell, Philippe Charlier, Julie Coppens, Farba Diop, Stéphane Duquesne, Alice Gérard, Philippe de Gobert, Alfred de Ville de Goyet, Anne-Cécile Maréchal, Marc Villeirs.

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Arlette Verkruyssen, directeur-generaal van Brussel Stedelijke Ontwikkeling/ Gewestelijke overheidsdienst Brussel, CNN – Vooruitgangstraat 80, 1035 Brussel.

De artikelen zijn gepubliceerd onder de verantwoordelijkheid van de auteurs. Alle rechten voor het reproduceren, vertalen of herwerken zijn voorbehouden.

CONTACT

Directie Monumenten en Landschappen – Cel Sensibilisatie
CNN – Vooruitgangstraat 80, 1035 Brussel
<http://erfgoed.brussels>
broh.monumenten@gob.irisnet.be

HERKOMST VAN DE FOTO'S

Mochten er ondanks onze inspanningen om alle reproductierechten te betalen toch nog gerechtigden zijn die niet gecontacteerd werden, dan worden zij verzocht zich kenbaar te maken bij de Directie Monumenten en Landschappen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

LIJST MET AFKORTINGEN

AAM – Archives d'Architecture Moderne
ARA – Algemene Rijksarchief
CIDEP – Centre d'Information, de Documentation et d'Etude du Patrimoine
DCBSO – Documentatiecentrum van Brussel Stedelijke Ontwikkeling
DML – Directie Monumenten en Landschappen
GOB – Gewestelijke Overheidsdienst Brussel
KBR – Koninklijke Bibliotheek van België
KIK-IRPA – Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium / Institut royal du Patrimoine artistique
KMKG – Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis
SAB – Stadsarchief Brussel
ULB – Université libre de Bruxelles

ISSN

2034-578X

WETTELIJK DEPOT

D/2016/6860/011

Cette revue paraît également en Français sous le titre *Bruxelles Patrimoines*.